

# מאורות הדף היומי

עלון שבועי ללומדי "הדף היומי"

זכרון עולם

האשה  
החשובה ורודפת  
צדקה וחסד  
מרת  
**ורדה שניצר**  
ע"ה  
ב"ר מאיר ז"ל  
ת.נ.צ.ב.ה.

בית המדרש דחסידי סוכטשוב בני-ברק  
כולל דחסידי סוכטשוב  
כולל "סנה משה"  
ע"ש הר"ח ר' משה יצחק זיסר ז"ל  
בית מדרש  
למגידי שיעור "דף היומי"  
חתם סופר 3 ת.ד. 471 ב"ב טל. 03-5775333

י"ל ע"י ביהמ"ד למגידי שיעור "דף היומי" בראשות הגר"ד קובלסקי שליט"א וע"י קרן ברכה ומוטי זיסר

מסכת בבא בתרא קכ"ח-קל"ד

בס"ד, י' טבת תש"ע

גליון מס' 553

## השבוע בגליון

- ◆ כיצד העניק אברהם את כל ירושתו ליצחק?
- ◆ "שטר חצי זכר" - מנהג ותיק שנעלם
- ◆ "שטר חליצה" בתמורה לנדוניה
- ◆ צוואות בימינו

- ◆ אין למדים הלכה מן המעשה
- ◆ ספרי מנהגים של גדולי הדורות
- ◆ הקידוש החשאי
- ◆ מי חיבר את ספר "החינוך"?

- ◆ חלוקת נכסים לצדקה לפני הפטירה
- ◆ תקנת רבני העיר פאס שבמרוקו

דף קל/ב אין למדין הלכה... ולא מפי מעשה עד שיאמרו לו הלכה למעשה

### אין למדים הלכה מן המעשה

בסוגייתנו מבואר שאין להורות הלכה על פי מעשה שהיה. כלומר: תלמיד ששומע את רבו פוסק הלכה לאדם מסויים בנושא כלשהו, אינו רשאי ללמוד מכך ולנהוג במקרים דומים כפי שרבו פסק לאותו אדם, שמא אין הוא יודע את כל הפרטים הכרוכים בנידון שהובא לפני הרב וממילא הוא שוגה בהבנת פסק ההלכה (רשב"ם ד"ה "ולא מפי מעשה"). המאירי אף כותב, כי ידיעה זו היא "דבר שהמשכיל צריך שיתקענה בליבו".

**ספרי מנהגים של גדולי הדורות:** אמנם אפשר לסמוך על תלמיד חכם גדול המעיד על מעשה מסויים שאירע אצל רב אחר, משום שמסתבר שאותו תלמיד חכם בדק את הדברים לפני שמסרם לאחרים (ברכות ל/ב חולין ז/א). אכן, במהלך הדורות חוברו ספרים אחדים המתבססים על עדויות של תלמידים על אודות מעשי רבותיהם ומנהגיהם, כגון, הספר "מעשה רב" שנכתב על ידי תלמיד הגר"א. ספר זה זכה לקבל את הסכמתו של הגר"ח מוואלאזין, גדול תלמידי הגר"א, שבהסכמתו ציין את ספר מהרי"ל, שיצא לאור על ידי תלמידו לאחר פטירתו, ובו קובצו מנהגי אשכנז ובראשם מנהגי מהרי"ל, ואשר הפוסקים מרבים לצטטו. מחבר הספר, המכונה "זלמן", כותב בהקדמתו, כי הוא חשש לפרסם ברבים את הפסקים והמנהגים שראה אצל רבו, אך בעל כרחו נטלו ממנו את הכתבים והעתיקום. גם הספר "לקט יושר" חובר על ידי תלמידו של בעל "תרומת הדשן", שקיבץ את הנהגות רבו.

החשוב שבחיבורים אלו, הוא "ספר תשב"ץ קטן", שחובר על ידי תלמיד המהר"ם מרוטנבורג. הפוסקים מתייחסים אליו במהימנות גדולה, עד שהם מצטטים מן האמור בו וכותבים "המהר"ם כתב", למרות שתלמידו כתב את הדברים.

**הקידוש החשאי:** פעמים רבות נאלצו הפוסקים לדורותיהם להתמודד עם עדויות על מעשים ופסקים בלתי מובנים של גדולי הדורות שלפניהם. כך למשל, ניתן להביא דוגמא מעניינת מן הדורות האחרונים. בספר "ארחות חיים" (סימן רע"ב ס"ק ו) מביא שה"דברי חיים" מצאנו זצ"ל נהג להקל ולקדש בשבת בבוקר על כוס יי"ש ושתה ממנו קמעה בלבד, וחסידי רבים ראו בכך "מעשה רב". אולם הגאון ממונקאטש העיר, כי תלמידי חכמים ושישיים העידו לפניו, כי

## דבר העורך

### יהודים של פעם

אין אפשר להתעלם מן הקסם המיוחד הקורן משכונותיה הוותיקות של ירושלים. שנים על גבי שנים לא השתנה בהן מאומה. על אותו חוט תיל, שלפני שבעים או שמונים שנה נמתח מחלון בית אחד למשנהו, נתלים כבסי המשפחה לדורותיהם. הזמן כאילו קופא. עומד על מקומו ומשתמר בסם המדיף ניחוח רווי הוד קדומים ששיני השעון אינם יכולים לו. זהו אחד המקומות היחידים שבו יכול ישיש לטייל עם נכדיו, להצביע ביד רועדת על מרפסת מטה ליפול הנתמכת בידי קורות פלדה מסולסלות ולומר בהתרגשות: "שם היה גר האלטער זיידא שלי".

**באחת** הדירות של שכונת בתי נייטין, השתכנה משפחת בטלמן. אם המשפחה, הגב' נחמה בטלמן ע"ה, בת למשפחת המבורגר שהחזיקו בבנק הראשון בירושלים, הביאה עמה סכום יפה כנדוניה ולאחר נישואיהם פתחו בני הזוג חנות מכולת למחייטם.

**ההצלחה** האירה להם פנים, כך נדמה היה בכל אופן. בכל עת היתה החנות מלאה מפה לפה ומידי שבוע היה ר' דוד בטלמן ז"ל מגייס סבלים ערביים שישאו לחנותו שקים ומצרכי מזון נוספים כדי למלא את החסר.

**חלפו** עברו חודשים מספר, ועשרות חוברות שנערמו על הדלפק העידו על מצוקתם של בעלי חנות המכולת. אכן, הכל קנו, אך לאיש לא היה מהיכן לשלם. רשימות צפופות, מסודרות למופת, מילאו את המחברות שבהן נרשמו הקונים שקנו בהקפה, והללו הלכו ותפחו ככל ששמה של המכולת הלך והתפרסם.

**באחד** הימים דיווח ר' דוד לרעייתו, כי התקציב שהם הועידו להשקעה בבית מסחרם כלה עד תומו, ומדפי החנות החלו להתרוקן במהירות מתכולתם. כעבור מספר ימים ננעלו דלתות החנות על מסגר ובריא ובעלי המכולת שבו לביתם עם צרור מחברות. זה מה שנשאר מהנדוניה. חובות.

אכן, הצלחה כלכלית מרשימה.

### עילוי נשמה

מרת **צביה גרינברגר-צימרמן** ע"ה  
בת הר"ר נתן שלום ז"ל  
נלב' ע"י א בטבת  
**תנצב"ה**  
הונצחה ע"י בתה, חתנה ונכדיה,  
**משפ' סנדרוביץ-בלגיה**

### עילוי נשמה

הר"ר **יששכר בן דוד** ז"ל  
ב"ר יעקב צבי ובת שבע ז"ל  
נלב' ע"י ט"ו בטבת תשנ"ה  
**תנצב"ה**  
הונצח ע"י המשפחה שיחיו

### עילוי נשמה

הר"ר **משה יהודה למפרט** ז"ל  
ב"ר אהרן שלמה הלוי ז"ל  
נלב' ע"י בטבת תשס"ח  
**תנצב"ה**  
הונצח ע"י בני המשפחה שיחיו

### גו' ה'

נשמת אדם

הוקדש לעילוי נשמת

הר"ר **יהושע השיל רייזמן** ז"ל ב"ר חיים ז"ל  
נלב' ע"י בטבת תשס"ט **תנצב"ה**  
הונצח ע"י חתנו ידידנו הר"ר **חיים פינק** ומשפחתו שיחיו - תל אביב





לפני כן, מטעמים הכמוסים עמו, קידש הרבי על כוס יין בחדרו, ורק לאחר מכן יצא אל הקהל וקידש על כוס יי"ש (ספר נימוקי או"ח רע"ב).

בסיומה של אחת מתשובותיו, שבמהלכה הוא חושף עדות מעניינת שהבהירה הנהגה ממונית מסוימת של המהרי" בן לב, כתב המהרי"ט: "ברוך שבחר בחכמים ומשנתם, שאמרו אין למדין הלכה מן המעשה" (שו"ת ופסקי מהרי"ט החדשים סימן י"ג).

דף קלג/א נכסי לך ואחריו לפלוני... וירושה אין לה הפסק

**מי חיבר את ספר "החינוך"?**

מאורע שאירע בברצלונה, עורר ויכוח סוער בין הרא"ה והרשב"א, גדולי ספרד. היה זה כאשר יהודי נפטר והותר אחריו בת. בשכבו על ערש דווי ציווה האיש, כי אם בתו תמות בלא זרע, יועברו נכסיו לצדקה. מאחר ש"דברי שכיב מרע ככתובים וכמסורים", היינו, שיש תוקף הלכתי לצוואתו של אדם בטרם פטירתו, כאילו נכתבו דבריו על שטר כדת וכדין, נדרשו רבותינו הראשונים להכריע במקרה זה.

לדעת הרשב"א (שו"ת הרשב"א ח"ג סימן קכ"ב), לצוואתו של האב אין כל תוקף. שכן, מבואר בסוגייתנו, שהאומר לאחד מיורשיו "נכסי לך ואחריו לפלוני" - לאחר מותך יעברו נכסי לאחר ולא ליורשיך - "לא אמר כלום". זאת, משום שברגע מותו של בעל הנכסים, הפך היורש לבעליו הבלעדי והמוחלט של הממון, ודבריו של בעל הממון לשעבר נמוגים ואינם, הוא אינו יכול לקבוע את גורל הממון שכבר אינו שלו. אולם הרא"ה, אשר גם להכרעתו הובא נידון זה, אמנם אינו חולק על עקרון זה, אך הוא סובר, מסיבות שאין כאן המקום לפרטן, שבמקרה זה, של צוואת שכיב מרע **לצדקה** דבריו חלים. לפנינו אם כן, דעת הרשב"א שלא היה כל תוקף לדברי האב הגוסס, ודעת הרא"ה שיש להם תוקף, ולהלכה נפסק כדעת הרשב"א ("שולחן ערוך" חו"מ סימן רמ"ח סעיף א') [חלק מהמו"מ נדפס בשו"ת הריטב"א סימן ע"ט. מחלוקת זו מוזכרת גם על ידי ראשונים אחרים, כאשר המאירי בסוגייתנו וכן הריטב"א שם, מחווים בה דעתם לכאן ולכאן].

מחלוקת זו בין הרשב"א לרא"ה, מהווה ראייה מכרעת בשאלת זיהויו של מחבר ספר "החינוך". כמידת תפוצתו של ספר "החינוך", על תרי"ג מצוות התורה, כך גם גדולה התעלומה האופפת את זהות מחברו, אשר לא גילה כל פרט מזהה על עצמו, מלבד היותו "איש יהודי, מבית לוי ברצלוני", כפי שכתב בסוף הקדמתו לספרו. משום מה, כבר המדפיסים הראשונים שיערו, כי הוא רבינו אהרן הלוי, הידוע בכינוי הרא"ה, תלמיד הרמב"ן, בן דורו של הרשב"א, ורבו המובהק של הריטב"א. ואכן, כך מודפס בראש הספר כמעט בכל המהדורות הרבות שזכה בהן, וכך גם הוזכר על ידי פוסקים רבים, כגון: הרמ"א, הש"ך, הפרי חדש, רעק"א ועוד.

**השערה - "מורו" של הרשב"א, הוא הרשב"א בעצמו:** אולם, בספרו "ראש אפרים" מוכיח הגרא"ז מרגליות זצ"ל שזיהוי זה מוטעה מיסודו. שהנה, בעל "החינוך" כתב (מצווה ת'), שרבותיו לימדוהו "בראיות חזקות וברורות", שהאומר "אחריו להקדש" **לא אמר ולא כלום**. דעתו, איפוא, כדעת הרשב"א! בעל "החינוך" אף מזכיר הערות אחדות שעולות בקנה אחד עם הערותיו של הרא"ה על שיטת הרשב"א, והוא מציין כי הערות אלו נדחו על ידו אחת לאחת "ואם תזכה בני ותפרוש מכמורת בים התלמוד, היא תעלה לך הכל". ברור מאליו, איפוא, כי הרא"ה לא חיבר את ספר "החינוך".

בדיקה מקפת לאורך ספר "החינוך" אכן מעלה, כי בכל מקום שהמחבר הביא את דברי מורו, נמצאים הדברים בחידושי הרשב"א. לאחרונה פורסמה השערה נועזת, לפיה הרשב"א עצמו חיבר את ספר "החינוך" ובספר זה הוא מכנה את ספריו וכתביו האחרים בשם "מורי". אם כן, אין זה תלמיד של הרשב"א, המכנהו "מורי", אלא הרשב"א עצמו התייחס כך לספריו האחרים. בדומה לכך, חיבר הרשב"א את ספרו "משמרת הבית" בעילום שם. אולם, השערה זו עדיין לא נתבררה דיה.

בהקדמת ספר "מנחת חינוך" מהדורת מכון ירושלים, מעיר המהדיר כי שאלת מחבר ספר החינוך יש לה השלכה הלכתית!!! במקרה מסויים פוסק הש"ך (סימן שפ"ח סעיף כ"ב), שניתן לומר בו "קים ליי" נגד דעת ה"שולחן ערוך", שכן, הרשב"א וספר החינוך בשם מורו חולקים, על ה"שולחן ערוך" באותה הלכה. אם מורו של ספר "החינוך" הוא הרשב"א עצמו, אין כאן אלא דעת פוסק אחד...

דף קלג/ב לא תיהוי בי עבורי אחסנתא

**חלוקת נכסים לצדקה לפני הפטירה**

גמרתנו מביאה את דברי שמואל, שאין לסייע בידי המבקש להעביר את רכושו מיורשיו הטבעיים ולתתו לאחרים. הגמרא מוסיפה, כי גם מבן רע לבן טוב אין להעביר את הירושה, משום שבן רע זה, עשוי להעמיד צאצאים ישרים וטובים, שיהנו מן הירושה. ה"חתם סופר" (שו"ת חו"מ סימן קנ"א)

**בעל** נפש זכה וטהורה כבדולח היה ר' דוד, וכמוהו רעיינו שאשת רוח היתה. "לא יעלה על הדעת", שחו בני הזוג בינם לבין עצמם, "לדחוק בבעלי החובות האומללים שאינם יודעים מניין ימצאו פרוטה כדי להאכיל את ילדיהם ביום המחר. הבה נמחול להם בלב שלם על חובותיהם והי' הטוב ירחם". כך, גם נגזזה לה האפשרות שבימים טובים יותר תחזור הנדוניה לבעליה, והמחברות המסודרות שתפקידן העיקרי ניטל מהן זה עתה, נותרו לשמש כעדות אילמת לחובות שהיו ואינם. **כעבור** דקות מספר שבו השניים ונועצו ביניהם, "אם חובות כבר אין, מחברות אלו לשם מה?" ומחשבה למעשה. לא חלף זמן רב ועשן דקיק שהתמר מפחית ברזל גדולה, העלה השמימה את חובותיהם של בני שכונת נייטין וסביבותיה. גם מחברות כבר לא היו. **ללא** טרוניה או מחשבה כעוסה קיבל על עצמו ר' דוד משרת מלמד דרדקי בתלמוד תורה ירושלמי, וכעבור שנים מספר הוא נאלץ לנטוש את משרתו לטובת משרה שמזכה את בעליה במספר פרוטות גדול יותר בסוף החודש. כך הפך ר' דוד לפועל בניין. בלב שמח ובנפש חלצה מתוך הודיה לקב"ה על ילדיו שהעניק לו עם השנים ועל האפשרות לפרנסם, היה ר' דוד עמל קשות מבוקר עד ליל להביא טרף לביתו, תוך הקפדה לבלתי דלג על קביעות עיתים לתורה. **ערב** אחד פסע ר' דוד לעבר ביתו ונתקל בערימת גרוטאות שהפריעה למהלך דרכם של העוברים והשבים. בלא משים דחף ר' דוד את הגרוטאות ברגליו כדי לפנותן לצדדים, ולתדהמתו נתגלתה לפניו מסכת בבא קמא. קרועה בחלקה, אך דפים שלמים מתוכה בצבצו בתחינה שיגאלום מן הבזיון. הפך ר' דוד קרש מיימן, חבית משמאל, ולעיניו נחשפה ספריה שלמה של ספרי קודש שהתגוללו ברושת הרבים. **באותם** זמנים, לא ועד גניזה היה, וגם לא ועדה. עסקים לא הקדישו את חייהם לטיפול בספרי קודש יכנס, ומשאית לא התרוצצו אחוזה תזזית מבית כנסת למשנהו כדי לגייס שקי גניזה. איש כמעט לא גנז ספרי קודש. חומשים וסידורים, כך גם ספרי קודש אחרים, עברו מאב לבנו ששמרו עליהם כעל בבת עינם. סידור חדש קנו לכלה או לגר צדק. גניזה, כאשר בכל זאת הצטברה בביתו של מאן-דהוא, היה הלה טומנה בעצמו למנוחת עולמים, באחד הכוכים שבהרי ירושלים. **מוזנז** עד עמקי נשמתו שב ר' דוד לביתו ושח לאשתו על אודות ספרי הקודש המתגוללים בבזיון ברחובות של עיר. ישבו השניים, חישוב חשבונות של עולם, צירוף מספרים, הפחיתו, הכפילו, חילקו, השוו ולבסוף הגיעו למסקנה כי ר' דוד יסע אל השוק וירכוש שקי בד חזקים והגונים כדי לטמון בהם את הגניזה. לא קלה היתה ההחלטה. חישוב מדוייק של ההוצאה הכספית הבלתי צפויה העלה, כי ערכם הסכפיש של השקים שווה לתמורה שמפיק ר' דוד בשלשה ימי עמל קשים בעבודת הבניין!!! אך בני הזוג נימנו ביניהם וגמרו לזכות במצווה חשובה זו, ומתוך התרגשות קדושה שחלפה בהם קבעו, כי שניהם יזכו בשכר מצווה זו שווה בשווה. **יהדים של פעם.** **כעבור** שנים לא רבות, בשנת תש"ג, למגינת לב כל מכיריו חלה ר' דוד ז"ל את חוליו שממנו לא קם ונשמתו נסקה השמימה בנתיב העשן הדקיק שסימנו מחברותיו, כאשר הוא מותיר אחריו יתומים רכים בשנים שלא זכה להשיא אף לא אחד מהם. **עצובים** נאספו בחצר שכונת בני נייטין תושבי האזור ומכרי המשפחה כדי ללוות את ר' דוד למנוחת עולמים. זעקותיהם קורעות הלב של היתומים הדהדו בין הבתים שרוויים היו כבר בשכול ובכאב שביקרו לעיתים תכופות בבתי היישוב הישן. אותה עת עמלו בנות ישראל צדקניות לאסוף מאכלים לסעודת הבראה עבור בני המשפחה. **מסע** ההלוויה עמד לצאת והאלמנה הטריה ביקשה ללחוש מספר מילים אחרונות. "ר' דוד", אמרה בבכי כבוש. "אתה ודאי זוכר את השקים שקנינו כדי לקבור בהם את הגניזה. מפת לחמנו קיצצנו כדי לזכות במצווה. נכון. סיכמנו שנחלוק שווה בשווה בשכר המצווה. אבל אתה נפרדת מהעולם הזה בגיל כה צעיר. כבר אינך יכול להוסיף ולהרבות



במצוות ובמעשים טובים כפי שוודאי היית חפץ. ר' דוד, אני עוד נשארת כאן עם הילדים, יש עדיין בידי אפשרות לעשות מצוות נוספות. אני מוותרת על חלקי במצווה. שא עמך לגנזי מרומים את המצווה בשלמותה ותנונו בשלום על משכבך!!!  
אלו היו היהודים ה"פשוטים" של פעם. "יהודים" ברמ"ח אבריהם ובשס"ה גידיהם. אמונה חושית תמימה ומושלמת, שניווטה אותם בכל מהלך חייהם לפעולות ומעשים שכל השומעם נאפף בשאיפה להדבק במידותיהם ולהלך במשעול המוליך בדרך הראויה.  
**זכנה** מרת נחמה בטלמן ע"ה להוסיף במצוות ובמעשים טובים, יובל שנים ויותר לאחר פטירת בעלה; ולפני כעשור שנים נאספה לעולמה בשיבה טובה, כשהיא מותירה אחריה משפחה ענפה של תלמידי חכמים ומזכי הרבים.

המעוניין לזכות את הרבים בספור מעניין, או בעובדה מרתקת שניתן ללמוד ממנה מוסר השכל, מוזמן לפנות למערכת מאורות הדף היומי, ואנו נפרסם זאת בע"ה בטור זה.  
כתובתנו: ת.ד. 3446 בני ברק. פקס: 03-570-67-93  
mendelson@meorot.co.il

**בברכת התורה, העורך**

**פנינים**

דף קל/ב עד שיאמרו לו הלכה למעשה  
**דין תורה**  
הרב הגאון רבי יעקב ישראל הכהן בייפוס שליט"א, מביא בספרו "לקח טוב" (דברים ב' עמ' כ"ג) שה"חזון איש" זצ"ל סיפר על אדם שקרא את חבירו לדין תורה בעניין ממוני מסויים. טרם לכן, ביקש התובע לבדוק את סיכוייו לזכות בדין, והוא ניגש עם חבר אחר והציגו בפני הרב בדיק את אותו נידון הלכתי שהתגלע בינו לבין הנתבע ולשמחתו הרבה, פסק הרב כי הצדק עמו.  
**כעבור** זמן מה, הגיע זמנו של דין התורה ה"אמיתי", ולתדהמתו של התובע, טענותיו נחלו כשלון חרוץ, הוא הפסיד!  
לא התאפק האיט, ושח בפני הרב את התרמית שביצע והביע את השתוממותו הכנה על אשר אירע. **השיב** לו הרב, כעת מתברר כי בפעם הראשונה שהופעת בפני, לא הצגת שאלה למעשה, ולפיכך, לא זכיתו לסייעתא דשמיא הניתנת לפוסק הלכות הנדרש להורות הלכה. ללא סייעתא דשמיא, שכל אנוש עלול לטעות. היום, דין תורה אמיתי היה לפני, וממילא סייעוני מן השמים.

מבאר, כי על המבקש להעביר חלק מנכסיו לאחרים, נאמר בסוגייתנו שאין רוח חכמים נוחה הימנו, אך המבקש לנשל את בניו מירושתו לחלוטין - עוון בידו, כדברי הירושלמי (בבא בתרא פ"ח הל' ו') המסמיך על אדם זה את הפסוק (יחזקאל לב/כז) "ותהי עוונתם על עצמותם". לאור זאת פסק המהר"ם מרוטנבורג (שו"ת מהר"ם בר ברוך, פראג, תקצ"ח) והובא ברמ"א ("שולחן ערוך" חו"מ סימן רנ"ב סעיף ב'), כי מי שהותיר אחריו צוואה הכוללת הוראה לעשות בנכסיו את הטוב ביותר שאפשר לעשות בהם, יש לקיים את צוואתו ולעשות את הטוב ביותר - לתתם ליורשים...

**יש חלוקה ויש חלוקה:** לכאורה, דברי הרמ"א הללו אינם עולים בקנה אחד עם דבריו בהלכות צדקה ("שולחן ערוך" י"ד סימן רמ"ט סעיף א'), שם פסק כי בטרם מותו רשאי אדם לתת מרכושו לצדקה ככל שירצה, למרות שבחיייו אין אדם רשאי לבזבז יותר מחומשו! יש מיישבים זאת, שאכן, לעניים לומדי תורה בלבד מותר להעניק מרכושו כפי רצונו, מאחר שזכות זו עומדת לו לאחר מיתה, והרי הוא כמי שהוציא לצורך עצמו (עיי' "שבלי הלקט" ח"ב סימן קל"ב). לדעת אחרים, גם לעניים אין לאדם רשות לתת את כל נכסיו, אלא עליו לשייר ליורשים חלק מהם (עיי' שו"ת מהר"ם הנ"ל). ואילו פוסקים אחרים מחלקים בין מי שכוונתו לתת לצדקה, שנתניה זו מותרת ללא הגבלה, לבין מי שעיקר כוונתו להעביר את בניו מן הירושה, שבכך עובר על איסור (עיי' שו"ת "בית יהודה" ח"ב סימן נ"ב ושו"ת "אגרות משה" חו"מ ח"ב סימן נ').

**תקנת רבני העיר פאס שבמרוקו:** מעניין לציין, כי לפני כ - 400 שנה, ביום י' בכסלו, שע"א, נתקנה תקנה בעיר פאס שבמרוקו, ולפיה, אין לכתוב צוואת שכיב מרע, אלא בפני תלמיד חכם אשר התרה באותו שכיב מרע שיזהר מלעבור על איסור העברת נחלה. על תקנה זו חתמו גדולי העיר, ביניהם הראנ"ח ועוד. [ראה דיון ב"כסף הקדשים" (חו"מ סימן רפ"ב), אם הסופר אינו עובר על איסור "לפני עור לא תתן מכשל"].

**איצד העניק אברהם את כל ירושתו ליצחק?** לאור זאת עמלו רבים לבאר, כיצד העביר אברהם אבינו את ישמעאל מירושתו והעניקה במלוואה ליצחק אבינו (בראשית כה/ה). בעלי התוספות (שם) תירצו, שבשעה שאברהם אבינו וישמעאל נימולו, הם גם התגייירו, ו"גר שהתגיייר כקטן שנולד", ושוב אין ישמעאל בנו של אברהם אבינו. אולם, יצחק, נולד לאחר שאברהם מל את עצמו, ולפיכך הוא בנו לכל דבר. ואילו בעל "באר שבע" (סנהדרין א/א) כתב, שמאחר שהסיבה שאין לקפח בן רע היא שמה ייצא ממנו זרע טוב, במקרה זה לא היה מקום לחוש לכך, שהרי שרה ראתה בנבואה שמישמעאל לא יצא זרע טוב.

**"שטר חצי זכר" - מנהג ותיק שנעלם**

דף קלג/ב לא תיהוי בי עבורי אחסנתא ואפילו מברא בישא לברא טבא, וכ"ש מברא לברתא  
כמבואר במאמר הקודם, אין רוח חכמים נוחה מאדם שמחלק את ירושתו למי שאינם יורשיו. אולם באפנים מסויימים, תוקנו הנהגות אשר מחמת חשיבותן ראו רבני הדורות צורך לתקן (עיי' מהרש"ם ח"ב סימן רכ"ד). אחד מנושאי הירושה בו דנים הפוסקים הראשונים, הוא "שטר חצי זכר", המעניק לבת מעמד של "חצי בן" בירושה. זה שנים רבות שמנהג הענקת "שטר חצי זכר" בטל וכמעט עבר מן העולם, אך הוא היה מקובל בקרב היהודים בארצות אירופה במשך מאות שנים החל מימי סוף תקופת הראשונים לפני כשש מאות וחמישים שנה. בשורות הבאות נשתדל לעמוד על טיבו של שטר זה.

בין דורו של ה"טור" [שלא הזכיר את הנושא], לדורו של המהרי"ל (ראה מהרי"ל סימן פ"ח), החל רווח הנהוג הבא בין יהודי ארצות אירופה: כאשר אדם עמד להשיא את בתו, אזי, כחלק מן הנדונה, לפני החופה הוא היה מעניק לחתנו שטר חצי זכר, אשר על ידו גם בתו קבלה חלק מנכסיו לאחר מותו. עם השנים שונה ניסוחו של שטר זה בשל בעיות שהתעוררו בו.

הנוסח הראשון של שטר זה קבע, כי האב נותן לבתו מתנה בנכסיו כחלק חצי זכר. אלא, שנוסח זה לא הועיל כדי להעניק לבת מנכסים שהאב רכש לאחר הענקתו. לעיתים חלפו שנים רבות מעת כתיבת השטר, וכל הנכסים שהיו ביד האב בשעת חופת בתו, כבר לא היו ברשותו בעת פטירתו, ולבסוף לא זכתה הבת במאומה.

מאחר שהמטרה שעמדה בפני מתקני שטר זה היתה לחבב את הכלה הצעירה על בעלה, שיווכח כי היא כה חשובה לאביה עד שהוא מחשיבה כראויה לרשת בנכסיו (שו"ת "חתם סופר" אה"ע סימן קס"ח), טכסו חכמי הדור עצה כיצד לשפר את נוסח השטר באופן שהבת גם תירש נכסים שהאב יקנה לאחר נתינת שטר זה, והם תקנו שהאב יכתוב לבתו שטר שהוא מתחייב לה סכום כסף עצום, אשר זמן פרעונו יחול שעה אחת קודם פטירתו. בשטר גם נכתב, שאם היורשים יחפצו, הם יהיו רשאים להעניק לאחותם מעמד של "חצי זכר" בירושת נכסי אביהם, ועל ידי כך להפטר מפרעון החוב. כמעט תמיד העדיפו הבנים לעשות כן, משום שהסכום שהאב היה זוקף כחוב כלפי בתו היה כה רב, עד שמוטב היה להם להעניק לאחותם מעמד של "חצי זכר".

**בשורה משמחת לתושבי אשדוד**

הננו להודיע על פתיחת שיעור חדש  
**בביהכ"נ הר"ף (זכור לאברהם)**  
רח' רבי נחמן מברסלב 26  
בשעה 12:00  
מפי מגיד השיעור  
הרה"ג **רפאל טובלי** שליט"א







שם זה, "שטר חצי זכר", מטעה במקצת, משום שמשתמע ממנו, שהבת מקבלת כחצי בן מכל הירושה, אך פני הדברים אינם כן. הבת אינה מקבלת מאומה מן הקרקעות אשר הותרו אחריו אביה, כי אם משאר הנכסים. הסיבה לכך, אומר ה"חתם סופר" (שו"ת אה"ע ח"א סימן קמ"ז), זהה לסיבה שבגינה העניקו לבת מעמד של "חצי זכר" בלבד ולא מעמד של בן רגיל - חכמים לא רצו שתעקר לחלוטין מצוות התורה, שכן יורש ובת אינה יורשת. לפיכך, הם גם לא העניקו לה זכות ירושה בקרקעות, אלא במיטלטלין בלבד, כדי להזגיש שאין ירושתה זו מדין תורה [שהרי, פרשת בנות צלפחד בה התפרש שבת אינה יורשת, עוסקת בנחלת קרקעות. ואף שאין הבדל בין קרקע למטלטלין, לא רצו לתקן תקנה על דבר אשר נאמר בתורה במפורש להיפך]. כאשר היה מי שחפץ ליתן "שטר זכר שלם", וביקש את עזרת החת"ס בניסוח השטר, כתב ה"חתם סופר" (שו"ת חו"מ סימן קכ"ג), כי לא יהיה חלקו עמו ולא יסייע בכך כלל.

**"שטר חליצה" בתמורה לנדוניה:** כאמור, שטר חצי זכר היה חלק בלתי נפרד מכל נדוניה, וכפי עדות בעל ה"שב יעקב" (חו"מ סימן כ'), לא נגמר שום שידוך בלעדיו! גם גדולי ישראל ערכו שטרות כאלו לבני משפחותיהם. בין היתר ידוע נוסח שטר ה"תנאים" של רבי עקיבא איגר זצ"ל, הכולל איזכור של שטר חצי זכר, וכן שטר ה"תנאים" שהוא כתב בעצמו לנכדתו, הכולל שטר זה [ראה דוגמאות נוספות באנציקלופדיה רינה וישועה באהלי צדיקים]. במספר נוסחאות של שטרי חצי זכר מתקופות שונות מופיעה פיסקה מעניינת: תמורת זאת שהחתן קיבל שטר חצי זכר, הוא היה משיג מאחיו שטר "חליצה בחינם", כדי שאם הוא ימות בלא בנים, לא יעכבו אחיו את חליצתה ולא ידרשו תמורה עבורה. בשו"ת "חתם סופר" (חו"מ סימן קפ"ו) נכתב, שתמורת שטר זה כתב החתן שטר תוספת כתובה.

למרות שמנהג זה היה נפוץ מאד בקרב יהודי אירופה, לא נהגה תקנה זו בארצות המזרח והמערב אצל בני ספרד, ואין בספרי הפוסקים הספרדים שום התייחסות לנושא, מלבד תקנה מאוחרת, שהונהגה במרוקו הדומה לשטר חצי זכר האשכנזי (ראה בשו"ת "ישכיל עבדי" חו"מ ח"ו סימן כ"ב).

קשה לצמצם את הזמן בו פסק מנהג זה, המוזכר ברמ"א לפחות ארבע פעמים (ו) (חו"מ סימן רפ"א סעיף ז' ועוד). כבר במהרש"ם אנו מוצאים התייחסות לכך, כאשר הוא מבאר (בשו"ת ח"ב רכ"ד) כי המנהג פסק מכיון ש"בעוונותינו הרבים אין יד בית דין תקיפה, והולכים בדיני אומות העולם".

**צוואות בימינו:** אף על פי שבימינו אין נוהגים לכתוב שטר זה בעת נישואי הבנות, היו מגדולי ישראל שנהגו להורות בצוואתם שבנותיהם תקבלנה חלק בירושתם כחצי זכר, משום הכרת הטוב לבנות, שבדרך כלל מטפלות בהוריהן וכן כדי למנוע מחלוקת ומריבה ("משפט הצוואה" עמ' קס"ט, קע"ב).

המבקש לראות את הנוסח המלא והמפורט של שטר חצי זכר, ימצאנו בספר "נחלת שבעה" [ספר קדום הכולל את כל סוגי השטרות, בנוסחאות מדויקות], ובו "ר" שמעון בן מוהר"ר יעקב סג"ל" כותב שטר זה לבתו "היילה אשת הר"ר קאפיל בש". [הרחבה נוספת על האמור ראה בקובץ "בית אהרן וישראל" גליון ס"ג עמ' ע"ח ואילך, ובספר "שורת הדין" כרך ב' עמ' של"ז ואילך].



חדש

**ספר**  
**"מאורות הדף היומי לילדים"**  
**חלק ב'**

קטעים נבחרים מתוך הדף היומי, ומעשיות חז"ל ותולדותיהם, ערוכים וכתובים בצורה מאירה לילדים, בתוספת איורים להמחשה וביורגרפיות על חיי התנאים.

**להזמנות: מוקד "מאורות"**  
**1-700-500-151**

**ברכת מזל טוב**

לידידנו הדגול

מחשובי מורי ההוראה באר"י,  
מסור בלב ובנפש למפעלי  
"מאורות ההלכה" ו"מאורות השבת"  
הגאון ר' **פנחס דניאל ויטמן** שליט"א  
לדגל נישואי בנו בשעטומ"צ

יה"ד שירוה רוב נחת מכל יוצאי חלציו  
מתוך בריאות ושמחה

בברכת התורה  
**המערכת**

לעילוי נשמת

הר"ר **יחזקאל ברוך רפפורט**

CHARLES RAPAPORT ז"ל

ב"ר אהרן ז"ל נלב"ע י"א בטבת תש"ס **תנצב"ה**

הונצח ע"י משפחת **ריישער** הי"ו  
The Reischer family - ארה"ב

לעילוי נשמת

הר"ר **דוד גוטווקס** ז"ל

ב"ר יוסף ז"ל נלב"ע י' בטבת תשנ"ד

**תנצב"ה**

הונצח ע"י בנו וכלתו הר"ר **יוסף** זוג' מרת **גניה**  
**גוטווקס** ונכדיו שיחיו - אנגלווד ניו ג'רסי

לעילוי נשמת

מרת **חנה צירל וינדרבוים** ע"ה

ב"ר ישראל יעקב ז"ל

נלב"ע י"ד בטבת תשס"א

**תנצב"ה**

הונצחה ע"י בני המשפחה שיחיו

**הקדם והנצח**

**את נשמות יקיריך ז"ל**

**שיום הזיכרון שלהם חל בחודשים:**

**שבט - אדר - ניסן - אייר - סיון**

בגמרא המיוחדת

**"מהדורת נר תמיד"**

בהוצאת מאורות הדף היומי

**לפרטים והרשמה:**

**03-5775307. טל. (שי)**

**03-7601020. פקס.**

עשרות אלפי  
גמרות מודפסות  
ונלמדות  
לעילוי הנשמה  
המונצחת  
בעמוד הגמרא